

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ М.П.ДРАГОМАНОВА

НАУКОВИЙ ЧАСОПИС

СЕРІЯ 15

**«НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ
/ФІЗИЧНА КУЛЬТУРА І СПОРТ»
ВИПУСК 3 К2 (57) 15**

Київ
Видавництво НПУ імені М.П. Драгоманова

2015

Грибан Г.П. Житомирський державний університет імені Івана Франка**ІСТОРІЯ СТВОРЕННЯ ТА ДІЯЛЬНОСТІ ГІМНАСТИЧНОГО ТОВАРИСТВА "СОКІЛ" НА ВОЛИНІ**

В статті розглянуто історію створення, особливості функціонування та розвитку гімнастичного товариства "Сокіл" на Волині. Розкрито роль товариства, яке сприяло розвитку фізичної культури і спорту в місті Житомирі з території Волинської губернії. Доведено, що житомирські та крошенські чехи виступили засновниками гімнастичного товариства "Сокіл" на Волині. Представлено організаторів та членів правління товариства на теренах Житомирської області.

Ключові слова: гімнастичне товариство "Сокіл", фізична культура і спорт, Житомирщина, Волинь.

Gryban G.P. History and Activity of gymnastic society "Sokil" in Volyn. *The paper deals with the history, features and development of gymnastic society "Sokil" in Volyn. It expounds the role of gymnastic society which contributed to the development of physical culture and sports in Zhytomyr region and in the Volyn province. It is proved that Czechs in Zhytomyr and Kroshnia were the founders of gymnastic society "Sokil" in Volyn. The society started its activity in the city of Zhytomyr October 17, 1910 in the premises of high school. The founders and board members of the society in Zhytomyr region are represented. The purpose of the study is to explore the historical heritage of creation and activity of the gymnastic society "Sokil" in Volyn in 1910 -1922. Research was conducted by examining the materials of the State Archives of Zhytomyr region, the regional museum, historical sources of the Regional Scientific Olzhych-Library, personal archives of descendants of Czech immigrants in Ukraine. It was established that the role of gymnastic society "Sokil", which contributed to the development of physical culture and sports in the Volyn province had not been studied in the history of physical culture and sports. Unfortunately, the heroes of those events are no longer among us, their descendants are dead, and important documents are lost which does not allow to completely establishing the historical facts and events of those times. The idea of "Sokil" that originated in the Czech Republic has absorbed the best experience of all systems of body shaping that existed at that time in Europe and embraced many Slavic nations in the late nineteenth century. The elements of the activity of societies "Sokil" were teaching physical exercises, creation of theater groups, orchestras, libraries, fire brigades and soon.*

Key words: gymnastic society "Sokil", physical culture and sports, Zhytomyr region, Volyn.

Постановка проблеми. Досліджуючи різноманітні культури, можна констатувати, що кожен народ має свою побудовану на традиціях, менталітеті, способі життя систему психофізичного вдосконалення, яка є важливим показником загальної культури народу, рівня його розвитку. Народ, який має добре поставлену національну школу, досягає успіхів галузі освіти, науки, національної культури, організації праці і суспільного життя. Втрата національної школи веде до знищення самобутньої етнічної власності, зникає не тільки як нація, а й перестає виступати як особистість. Розам народних ігор, видів спорту та засобів фізичного вдосконалення людини тісно поєднується з розвитком системи фізичного виховання, яка забезпечує їх ефективне функціонування на кожному етапі розвитку суспільства.

Аналіз досліджень і публікацій. Створюючи сучасну систему фізичного виховання незалежної України, ми маємо звертатися до минулого, черпати звідти знання, натхнення, мудрість та досвід тих поколінь, наших дідів і батьків, які у важких історичних умовах робили перші кроки, плекали громадську і спортивну славу рідної землі, поліського краю. Нині їхній досвід стає для нас доступним і, нарешті, по-справжньому можна взятися за його вивчення. На превеликий жаль, занадто пізно, адже героїв тих подій вже немає серед нас, пішли із життя і їх нащадки, втрачені назавжди важливі документи, що не дозволяє повністю встановити історичні факти і події тих часів. В умовах бездержавності, байдужості та псевдодіяльності керівників-чужинців багато фактів було викривлено, замовчено та знищено для приниження української нації літературних джерел за останні роки велика увага українських вчених [1, 2, 3, 5 та ін.] привернута до вивчення специфічних духовних та матеріальних цінностей фізичної культури, її історичного розвитку, традицій, обрядованості як і складовою частиною національної культури. Інші дослідження [2, 3 та ін.] спрямовані на вивчення історичного досвіду розвитку системи фізичного виховання у вищих навчальних закладах України, а роль гімнастичного товариства «Сокіл», яке сприяло розвитку фізичної культури і спорту у Волинській губернії взагалі не розглядалось в історії фізичної культури і спорту [4]. Немає сьогодні комплексних і системних досліджень в цьому напрямку. Розрізненість і різноплановість окремих архівних матеріалів, висвітлення деяких аспектів тих подій не дозволяють фахівцям в цілому зрозуміти історичну спадщину розвитку гімнастичного руху на Житомирщині. Сьогодні не можна не погодитися з О.Вацебою, яка писала: "Замовчування нацією творчих сторінок минулого тільки підсилило потяг пізнати власну історичну спадщину, відтягнувши хіба що в часі виху "голоду" на історичну правду. Саме великий інтерес до історії України є однією з особливостей сьогодення. Прагнучи встановити істину в тих, раніше маловідомих темах, які допускались до широкого загалу тільки дозовано, однобічно, без будь-яких відхилень від ідеології тогочасної системи - звертаємося до історичного минулого. Відновлюючи історично

об'єктивну картину - створюємо умови для морального очищення, що є джерелом духовного становлення нації. Звертаючись до минулого - знаходимо відповідь на суперечливі події сучасності, маємо можливість зрозуміти й пояснити тенденції нашого розвитку. В час, коли закладаються підвалини національно-державного розвитку України, саме історичний досвід є вартістю неоціненної ваги" [1, с. 5].

В умовах державотворення в Україні докорінно переглядаються історичні аспекти, концептуальні та методологічні засади розвитку теорії і практики фізичного виховання. Зародження, розвиток і функціонування фізичного виховання відбувалися в Україні специфічно. Як виразний, самостійний чинник національно-культурного життя, фізкультурно-спортивний рух виник в Україні наприкінці XIX століття. Тоді одні частини українських земель належали до різних держав, що зумовило й своєрідну особливість національно-культурного життя в окремих регіонах України: Наддніпрянщині, Буковині, в • Галичині і Закарпатті. Крім того, в кінці XIX та на початку XX століття існувало ще одне відгалуження національної фізичної культури - спортивно-гімнастичний рух на Волині, який розвивався завдяки чеським переселенцям на території України і Росії [2, 4]. Значна роль у розвитку і започаткуванні в Житомирі і Волинській губернії фізичної культури і спорту належить першим спортивним товариствам і серед них. насамперед, гімнастичному товариству "Сокіл". Історія спортивно-гімнастичного руху в XIX ст. пов'язана з виникненням у різних європейських країнах національних систем гімнастики, а саме: шведська система гімнастики, німецький і французький напрямки розвитку гімнастики та сокільський рух серед слов'янських народів. Ідея сокільства, що виникла в Чехії, ввібрала в себе найкращий досвід усіх систем тіловиховання, що існували в той час у Європі й охопила багато слов'янських народів наприкінці XIX ст. Розвиток сокільського руху, ініціатором якого виступив Мирослав Тирш, був спрямований на використання засобів фізичної культури як носіїв державницької, національно-культурної ідеї чеського народу [4, с. 5-6]. Елементами діяльності сокільських товариств було навчання гімнастичних вправ, відкриття театральних гуртків, оркестрів, бібліотек тощо.

Мета дослідження полягає у вивченні історичної спадщини створення та діяльності гімнастичного товариства «Сокіл» на Волині в 1910-1922 роках.

Методи та організація дослідження. Дослідження проводились шляхом вивчення матеріалів Державного архіву Житомирської області, обласного краєзнавчого музею, історичних джерел обласної наукової бібліотеки ім. О. Ольжича, особистих архівів нащадків чеських переселенців на території України, співпраці з Житомирською спілкою волинських чехів, вивчення історичних літературних джерел.

Виклад основного матеріалу дослідження. Вагома роль у розвитку фізичної культури і спорту на Житомирщині відіграло гімнастичне товариство "Сокіл". Зробивши невеликий відступ, спробуємо з'ясувати, яким же чином на теренах Волинської губернії, куди входила на той час значна територія сучасної Житомирщини, виникли сокільські товариства. Як відомо, родоначальником сокільської гімнастики був доктор філософії чех Мирослав Тирш, який у 1862 році організував перше товариство "Сокіл" у Празі. Товариства досить швидко почали поширюватися на чеських землях. На кінець 1872 року в Чехії і Моравії існувало вже понад 130 сокільських організацій, у яких налічувалося близько 12 тисяч членів. В газеті «Волян» від 9 березня 1912 року згадується: "в 60-х годах минувшего столетия два чешских патриота Фигнер и Тыриш организовали в Праге первое чешское гимнастическое общество (теперьхдеветысячи) с целью укрепления физических и духовных сил, столь необходимых этому авангарду славянства на западе для успешной борьбы с наседавшим на него германизмом. Чешским гимнастам, украсившим главные уборы соколиными перьями, было присвоено название "Сокол" [6, с. 3]. У 60-70-х роках XIX століття чеський народ вів визвольну боротьбу за свою незалежність проти Австрії. Важливу роль у цій боротьбі, а також об'єднанні чехів, відродженні їхнього самобутнього побуту, культури, відіграли гімнастичні товариства "Сокіл". І Празький зліт сокільських організацій 1882 року дав новий поштовх поширенню сокільської гімнастики в багатьох країнах Європи.

Не оминуло сокільство і Росію. Після Указу імператора Олександра П'ятого від 1873 року, чеські переселенці з Моравії починають масово обживати великі вільні території Росії, і в першу чергу Волинської губернії, до якої на той час входило 12 повітів. На початку 70-х років XIX століття майже в кожному із них з'являються численні чеські колонії, в тому числі на незайманих землях нинішньої території Житомирської області. У 1878 році 52 чеські родини облюбували землі поблизу міста Житомира. На лівому березі невеликої річки Крошенки, обабіч старого поштового тракту Житомир - Овруч - Петербург вони засновують одну із перших чеських колоній Крошня Чеська. Працьовиті і заповзятливі чеські поселенці подбали про спортивні майданчики, спортивну залу, будинок культури, організували пожежну команду. Газета "Волян" від 9 березня 1912 р. писала: "К числу городов, куда залетела шустрая, не утомимая славянская птица, принадлежит и наш богоспасаемый град Житомир" [6, с. 3]. Саме житомирські та крошенські чехи виступили засновниками гімнастичного товариства "Сокіл" на Волині. Зберігся список перших членів та правління товариства, у якому знаходимо імена відомих на Житомирщині спортивних діячів. Безумовно, одним із ініціаторів і самим активним організатором Волинського гімнастичного товариства "Сокіл" був викладач гімнастики П. Житомирської чоловічої гімназії Максиміліан Вячеславович Фреліх. Із 1904 року по 1906 рік він викладав гімнастику в 3-й Варшавській гімназії. У 1906 році його переводять на роботу в гімназію міста Риги, а в 1909 році - у П. Житомирську чоловічу гімназію.

Працюючи у Варшаві і Ризі, він був добре обізнаний із сокільською гімнастикою та іншими видами спорту (футбол, легка атлетика, боротьба та ін.). Саме завдячуючи Фреліху, в Житомирі започатковується у 1910-1911 роках при I і II чоловічих гімназіях футбол, боротьба та інші види спорту. Свій предмет знав досконало і викладав на високому професійному рівні. В посвідченні № 236, виданому в лютому 1914 року директором П. Чоловічої гімназії читаємо: "Дано Максиміліану Вячеславовичу Фреліху в том, что он за время своей службы в качестве преподавателя гимнастики Житомирской П. гимназии с 1909 года по настоящее время обнаружил выдающиеся познания в своем предмете, относился к делу ревностно и с любовью и достиг значительных успехов, причем один вид исполненных учениками Житомирской П. гимназии при Почетителе сенью 1912 года групповых упражнений "Пирамиды да же удостоился рекомендации Его Превосходительства другим учебным заведением путем помещения их к циркуляру по Киевскому учебному округу за 1913 год. Наконец, заслуживает внимания и то обстоятельство, что благодаря

распорядительности и неусытному вниманию г. Фрелиха за все время преподавания гимнастики в Житомирской гимназии на уроках гимнастики не было ни одного несчастного случая" [12].

Працюючи викладачем за сумісництвом у комерційному училищі Н.Л. Ремезової, М.В. Фреліх у 1913 році виготовляє альбом *"Опостановке гимнастики в коммерческом училище"* [11], який був представлений на Всеросійській гігієнічній виставці в місті Києві. Саме завдяки М.В. Фреліху в Житомирі з'явилося одне із перших гімнастичних товариств "Сокіл" не тільки на теренах Волинської губернії, а й в Україні. Ідею створення гімнастичного товариства підтримали викладачі II чоловічої гімназії, і в першу чергу викладач історії і географії, кавалер ордена Святого Станіслава III ступеня Павло Іванович Каділін. *"Ценные услуги оказал новому обществу член-учредитель П.И. Кадилин популярными лекциями о соколье, которые у нас пользовались шумным успехом благодаря покровительству высших сфер"* [7, с. 3].

Заявка на реєстрацію товариства була подана на ім'я губернатора 20 серпня 1910 року, а вже 2 вересня губернатор Волині О.П. Кутайсов дає дозвіл на відкриття товариства "Сокіл". Товариство почало працювати із 17 жовтня 1910 року у приміщенні I гімназії (тепер один із корпусів Житомирського державного університету імені Івана Франка по вул. Великій Бердичівській, 44). Відповідно до статуту основною метою товариства було: *"Содействовать физическому совершенствованию своих членов и содействовать распространению идей физического развития в более широких слоях населения; содействовать изучению местных учебных заведений в деле физического развития как отдельных лиц, так и целых учебных заведений"* [13, с. 64-65]. Очолив правління товариства директор I чоловічої гімназії Іван Онисифорович Чехлатов, заступником було обрано полковника Андроніка Андрійовича Прокоповича, секретарем Дмитра Євдокимовича Теодоровича. На день відкриття в організації налічувалося всього 34 члени (з них 6 жінок). На кінець року кількість членів досягла 50 (в т. ч. 13 жінок). Заняття проводились чотири рази на тиждень. Існувало товариство на кошти членських внесків (6 карбованців на рік), кошти, отримані від проведення концертних вечорів та допомоги приватних осіб. Звичайно таких коштів для повноцінного функціонування товариства було замало.

Оцінивши значущість товариства в поширенні ідей фізичного виховання серед населення, міська влада Житомира у своєму листі від 7 грудня 1910 року просить правління *"...сделать устную лекцию: О влиянии мышечных движений на организм и рассмотрении некоторых видов этих движений: гимнастика, велосипедная езда, танцы"* [10]. У тому ж таки 1910 році Волинське гімнастичне товариство стає членом Союзу Російського Сокоільства, правління якого знаходилося в Санкт-Петербурзі. Очолював правління Союзу Микола Олександрович Султан Крим Прей, секретарем був чех Микола Олексійович Поспішил (склад правління Союзу російського сокоільства представлено рис. 1). 14-15 квітня 1911 році в Москві проходить I з'їзд Союзу Російського Сокоільства, де обговорюються питання участі Союзу в I Всесокоільському зльоті в Празі а також питання про впровадження в життя основної мети Союзу: *"...распространять телесные упражнения для подъема физических и нравственных сил русского народа"* [10]. З'їзд прийняв Резолюцію, в якій зокрема підкреслювалося, *"Соколье есть благородное стремление к физическому, моральному и духовному оздоровлению личности и народа. Соколье является культурным институтом, которому чужды политические замыслы"* [10].

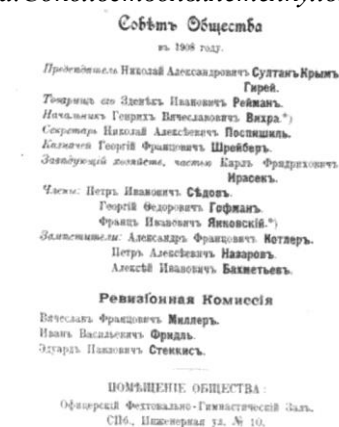

Рис. 1. Склад правління Союзу російського сокоільства [10]

На початку 1911 року І.О. Чехлатов залишає посаду голови правління, відмовивши товариству в приміщенні I чоловічої гімназії для проведення занять. Після довгих поневірянь і безлічі прохань товариство *"приютилось при местной гимназии"* (вул. Пушкінська, 42, нині тут розміщений природничий факультет ЖДУ ім. І. Франка), *любезно предоставившей свое помещение бесплатно* [7, с. 3].

Про цю подію газета "Наша Волинь" від 1 липня 1911 року писала: *"На днях состоялось заседание правления «Сокол».* *Правление вполне одобрило все приобретенные гимнастические машины и постановило теперь же приобрести все остальное необходимое для широкой постановки дела обучения сокольской гимнастике. Правление*

Серія 15. Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт)

постановило:

- виразить благодарность господину директору Гимназии В.Е. Ястремскому за оказанный приют обществу в помещении гимназии;
- просить г. Волынского губернатора утвердить рисунок Сокольского знамени;
- просить Городскую думу оказать помощь обществу в назначении ему субсидий.

По-видимому, правління вирішило енергично зайнятися своїм делом. Вилобысьмажелательно, чтобылица. ясно понимающие всю важность физического развития нашей дряблой молодежи, пришли б обществу на помощь" [7 : 3]. Однак допомоги товариство не отримало. Міська дума на своєму засіданні 6 жовтня 1911 року прохання про надання товариству "Сокіл" фінансової допомоги відхилила. Через брак коштів не взяли участі житомирські соколи в засіданні Союзу Російського Сокільства 26-27 грудня 1911 року, яке проходило в Москві, де було затверджено гімн товариства "Сокіл" Станом на 01.01.1912 року кількість членів Волинської організації збільшилася до 57 (із них 21 жінка). Оновився також склад правління товариства, яке очолив Микола Карлович де Боккар. На прохання правління Волинського товариства "Сокіл" від 11 лютого 1912 року, начальник губернії О.П. Кутайсов 27 лютого того ж року надає дозвіл відкрити в містечку Квасило» Рівненського повіту відділення товариства, де проживала одна із багатьох чеських колоній. На той час відділення налічувало 42 члени, і за чисельністю майже не поступалося Волинському товариству. Окрім гімнастичних занять, квасилівські соколи з метою отримання додаткових коштів з дозволу губернатора організують також театральні вистави чеською мовою. Того ж року поповнив свої ряди і Союз Російського сокільства. Кількість сокільських організацій Союзу в 1912 році збільшилася до 30. До Союзу ввійшло 9 товариств із міст України: Києва, Харкова, Одеси, Катеринослава, Житомира, Чернігова, Полтави. Кам'янець-Подільського, Богодухів.

ВИСНОВКИ. Зростання популярності гімнастичного товариства "Сокіл" на території Волинської губернії наприкінці XIX та на початку XX століття призвело до економічного зростання регіону, сприяло ознайомленню місцевого населення з сокольською гімнастикою, розбудило прагнення людей до об'єднання, породило безпосередні контакти української молоді з чеськими Соколами. Тому створення гімнастичного товариства "Сокіл" на Крошні Чеській в місті Житомирі в 1910 році було закономірним процесом в тогочасній історичній та культурно-соціальній ситуації, яка склалася на Волині.

ЛІТЕРАТУРА

1. Vatseba O. Narisy z istoriyi sportyvnoho rukhu v Zakhidniy Ukraini / O. Vatseba. - Ivano-Frankivs'k «Lileya-Ny», 1997. - 232 s.
2. Hryban H.P. Istorychni aspekty stanovlennya i rozvytku systemy fizychnoho vykhovannya u vuzakh Ukrainy / H.P. Hryban // Nauk.-metod. rozrobky dlya stud. ta vykl. katedr fiz. vykhov. - Zhytomyr: DAEU, - 2008. - 80 s.
3. Hryban H.P. Istorychni aspekty stanoviennya ta rozvytku metodychnoyi systemy fizychnoho vykhovannya studentiv / H.P. Hryban // Naukovo-pedahohichna dumka: naukovo-metodychnyy zhurnal. - Rivne, Red.-vydavnychyy viddil Rivnens'koho OIPPO. - # 3 (71). - 2012. - S. 159-162.
4. Kukhars'kyi O.S. Istoriya himnastychnoho tovarystva "Sokil" na Volyni / O.S. Kukhars'kyi, H.P. Hryban. - Zhytomyr "Ruta", 2014. - 108 s.
5. Usachova H.M. Natsionalna tradytsiya ukraïns'koho vykhovannya: mynule i suchasnist' / H.M. Usachova // Dukhovnisť i khudozhno-estetychna kultura. Analitychni rozrobky, propozyitsiyi naukovykh ta praktychnykh kerivnykiv: mizhvid. nauk. zb. - K.: NDI "Problem lyudyny", 2000. - T. 17. - S. 135-142.
6. Газета "Волынь" № 67 от 9 марта 1912 г. - С. 3.
7. Газета "Жизнь Волыни" № 164 от 1 июля 1911 г. - С. 3.
8. Газета "Жизнь Волыни" № 263 от 25 сентября 1914 г. - С. 3.
9. Газета "Наша Волынь" от 1 июля 1911 г.
10. Житомирський обласний краєзнавчий музей: КП - 36963 - Комплекс матеріалів гімнастичного товариства «Сокіл».
11. Державний архів Житомир, області (ДАЖО) Ф 73, оп. 2, спр. 415.
12. ДАЖО Ф 73, опис 2, спр. 453.
13. ДАЖО Ф 329, опис 1, спр. 3.